

דף ב'

משנה א' - א'. שותפים שרצו לעשות מחיצה בחצר², יכול האחד לכפות את חברו לבנות כותל באמצע³ לפי מנהג המדינה⁴, ואם נהגו לבנות בגויל⁵ - כל אחד נותן משטחו ג' טפחים⁶, בגזית - טפחיים ומחצה, בכפיסין⁷ - טפחיים, בלבנים - טפח ומחצה, ולפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם⁸. **ב'.** בגינה - אם אין ידוע מנהג המקום דינה כמקום שנהגו לגדור שכופה את חברו לבנות כותל, אבל בקעה דינה כמקום שנהגו שלא לגדור, ואם רצה אחד מהם לבנות - בונה בשטחו בלבד, ועושה לכך סימן מבחוץ, ואם נפל הכותל המקום והאבנים שלו. ואם הסכימו שניהם לבנות - בונים באמצע ועושים סימן מב' הצדדים, ואם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם.

וסברו⁹ ש'מחיצה' פירושה 'כותל', כפי ששינו בברייתא שמחיצת הכרם המבדילה בין כרם לשדה תבואה שנפרצה, אומר בעל התבואה¹⁰ לבעל הכרם¹¹ גדור, ואם נפרצה שוב חוזר ואומר לו כן¹², ואם נפרצה שוב ונתייאש¹³ ולא גדרה, וגדלה התבואה יותר משיעור אחד ממאתים - נאסרת באיסור כלאים ובעל הכרם חייב בכך. והנה ללשון זו מוכח שהיזק ראייה אינו נחשב היזק, שהרי מלשון המשנה 'רצו לעשות כותל', משמע שאין כופים על כך. ואין לדחות ש'מחיצה' פירושה חלוקה, כפי שנאמר 'ותהי מחצת העדה', ומדובר בחצר שאין בה דין חלוקה שלא חייבים לחלוק בה, אלא שנתרצו לחלוק, ובזה שינו שיהיה לחיבו לבנות כותל משום שהיזק ראייה נחשב להיזק - שאם כן היה למשנה לומר 'שרצו לחצות' שהרי אין כאן מעשה בחצר.

אך יש להקשות - א'. שאם 'מחיצה' פירושה 'כותל' - היה למשנה לומר שבונים 'אותה' ולא 'בונים את הכותל'. ויש ליישב שבאה המשנה להשמיענו שאין די במסיפס בלבד (יתדות נעוצים בקרקע¹⁴). ב'. שכיין שעשו קנין על בנית הכותל באמצע, מדוע צריכה המשנה לומר שבונים את הכותל באמצע הלא דבר פשוט הוא. ויש ליישב שמדובר כשאחד מהם הקדים לבקש מחבירו לבנות את הכותל, והשמיעתנו המשנה שהשני אינו יכול לומר לו שהתרצה רק לכותל שאינו מקום תופס בחצירו¹⁵.

אך יש להוכיח לכאורה שהיזק ראייה שמו היזק - א'. מדשינו במשנה¹⁶ שבגינה מחייבים אותו לגדור. ויש לדחות שבגינה יש פירות וירקות כל השנה¹⁷, ועל כן לדברי הכל היזק ראייתה שמו היזק, וכפי שאמר ר' אבא בשם רב הונא בשם רב שאסור¹⁸ להביט בשדה חברו כשעומדת בקמותיה, כדי שלא יזיקנו בעין הרע¹⁹. ומה²⁰ שכתוב 'וכן בגינה' אינו משום שדין הכותל שיהיה בגינה ובחצר, אלא שגם בגינה הכותל צריך להיות מגויל וגזית כמנהג המדינה. ב'. מדשינו במשנה הבאה שכותל חצר שנפל מחייבים אותו לבנות עד ד' אמות. ויש ליישב שכיין שכבר הסכימו²¹ לבנות את הכותל²² ונפל, לדברי הכל היזק ראייה שמו היזק. ויש לבאר שהמקשן סבר שמה שכתבה המשנה 'נפל' הוא לחידוש שבסיפא, שמחייבים אותו רק עד גובה ד' אמות, אפילו אם היה הכותל גבוה יותר²³. ג'. מדשינו במשנה לקמן שכופים את כל בני החצר לבנות מקום לשומר שירחיק את בני רשות הרבים מלהציץ בחצר, ולבנות שער לחצר²⁴. ויש ליישב ששם זהו היזק ראייה של רבים²⁵. ד'. מדשינו

במשנה לקמן שהשותפים אינם יכולים לכפות זה את זה לחלוק את החצר עד שיהיה בה ד' אמות לכל אחד - והרי שאם יש בה כדי חלוקה ד' אמות יכולים לכפות. ויש ליישב ששם הכפייה היא רק לחלוק במסיפס. ה'. מדשינו במשנה לקמן שהבונה כותל סמוך לחלונות שבכותל חברו, יש לו להרחיק את גובה הכותל מהחלון ד' אמות בין למעלה ובין למטה, ואף את הכותל עצמו יש להרחיק ד' אמות, ושינו על כך בברייתא שטעם הרחקה גובה הכותל הוא כדי שלא יציץ לחלון חברו²⁶, וכשבונה מולו מרחיק את הכותל מהחלון כדי שלא יאפיל עליו. ויש ליישב שבבית לדברי הכל שמו היזק, שכן עושים בו דברי הצנע. ו'. שהרי אמר רב נחמן בשם שמואל, שמי שגגו סמוך לחצר חברו עושה מעקה ד' אמות. ויש ליישב שזהו משום שהשימוש בגג אינו קבוע, וטוען בעל החצר שאינו יודע מתי עליו להיזהר.

דף ג'

אך ללשון אחרת 'מחיצה' פירושה חלוקה, כנאמר 'ותהי מחצת העדה'²⁷, וכיון שהסכימו שניהם לחלוק, בונים את הכותל בעל כורחם, ומשום שהיזק ראייה שמו היזק. ואין לדחות ש'מחיצה' פירושה - כותל, וכמו שמצינו בברייתא שהובאה לעיל לגבי מחיצת הכרם, ונדייק שדוקא כש'רצו' בונים כותל, אך אם אמר אחד שדי לו בנעיצת יתדות בקרקע אין מחייבים אותו לבנות כותל, ומשום שהיזק ראייה אין שמו היזק - שאם כן היה למשנה לומר 'בונים אותו', ולא 'בונים את הכותל'. ויש להקשות שגם אם מחיצה פירושה חלוקה קשה לשון המשנה 'שרצו לעשות מחיצה', שהלא חלוקה אינה מעשה, והיה צריך לכתוב 'שרצו לחצות'. ויש ליישב שנקטה המשנה כלשון שאומרים הבריות 'בא נעשה חלוקה'. **אך יש להקשות** שאם היזק ראייה שמו היזק, מדוע נקטה המשנה 'שרצו', הלא בונים בעל כרחם, ומיישב ר' אסי בשם ר' יוחנן שמשנתנו עוסקת בחצר שאין בה דין חלוקה (פחות מד' על ד' אמות לכל אחד), שכופים לבנות כותל רק אחרי שנתרצו לחלוק את החצר. ויש להקשות וכי באה המשנה להשמיענו שאם הסכימו לחלוק אין אחד מהם יכול לחזור בו - והלא כבר שינו דין זה במפורש במשנה לקמן שבחצר שאין בה כדי חלוקה אין חולקים אלא אם נתרצו לכך²⁸. ויש ליישב שהיה אמינא שכשהסכימו לחלוק חצר שאין בה כדי חלוקה, יכולים לכפות רק במסיפס, והשמיעתנו משנתנו שכופים לבנות כותל גמור. ואין להקשות שאם כן המשנה לקמן מיותרת - לפי ששם התחדש בסיפא שבספרי הקודש אין חולקים אפילו מרצונם, משום שגנאי הדבר לחתכם²⁹. אך יש להקשות שאם מדובר בחצר שאין בה דין חלוקה, לכאורה יכול כל אחד יכול לחזור בו ומדוע כופים אותו. ומיישב ר' אסי בשם ר' יוחנן, שמדובר כשעשו קנין על כך. ואין להקשות שהוא קנין דברים בעלמא ואינו מועיל³⁰ - שכן מדובר כשכל אחד בחר לו חלק מסוים של החצר. ורב אשי מיישב שמדובר כגון שעשו חזקה³¹ כל אחד בחלקו³².

לעיל במשנה שישנם ד' סוגי כתלים - א'. גויל - ויש לבאר שהן אבנים שאינן משויפות. ב'. גזית - והן אבנים משויפות, שנאמר 'כל אלה אבנים יקרות כמדות גזית'³³. ג'. כפיסין - והן חצאי לבנה. ד'. לבנים - והן לבנים ולא למדו לחזור זה מזה. **23.** והחידוש שאף שנפל הכותל לא חוזרים להתחייבות הראשונה שהיתה ביניהם - רשב"א (בתשובה ג קפד). וראה רבנו יונה ורשב"א לפירוש נוסף. **24.** ואין לומר שהדין כאן משום שמירה בלבד, שאם כן היה די בדלת בלבד - רשב"א ור"ן. **25.** אף שאין החצר סמוכה ממש לרשות הרבים, אך לפעמים נדחקים לשם הרבים - תוס'. **26.** שאם הכותל למטה מהחלונות יש להנמיכו ד' אמות כדי שלא יעמוד על הכותל ויציץ, ואם הוא למעלה מהחלונות כדי שלא יביט מכותלו אל החלון. **27.** לגבי מנין שביי מלחמת מדין, ושם הרי לא עשו מחיצה, אלא חילקום זה מזה. **28.** והחידוש בזה שאם נתרצו בקנין אי אפשר לחזור, שאין שום חידוש להשמיענו שכשרוצים יכולים לבנות כותל - מהר"ם. **29.** רש"י לקמן יא, א. **30.** ללשון הראשון אינו קושיה, שכיין שהסכימו לבנות כותל, שיעבדו נכסיהם לבניית הכותל, אך ללשון השני שהסכימם היתה רק על עצם החלוקה ביניהם, אם כן קנין דברים הוא - תוס'. **31.** אף שלא אמרו זה לזה 'לך חזק קוני' - תוס'. **32.** יש מפרשים שדי אחד הלך והחזיק בתוך שלו - רשב"א. **33.** במסורת הש"ס המשיך את הפסוק (מלכים א

1. ומדובר בחצר שאין בה ד' אמות לכל אחד כמבואר במשנה להלן יא, א, שאם יש לכל אחד ד' אמות כופים על החלוקה - כך הביאר ללישנא בתרא להלן ג, א שהיזק ראייה שמו היזק, שהיא הלשון העיקרית - תוס'. **2.** נקט 'בחצר' - ל"ק שהיזק ראייה אינו היזק, לומר שדוקא בחצר אינו היזק אבל בבית הוא היזק. ול"ב שהיזק ראייה הוא היזק, לומר שאפילו בחצר הוא היזק ולא רק בבית - רשב"א ור"ן. **3.** אם החצר אינה שלהם אלא בשכירות, נחלקו הרמב"ם שכנים א, ג והטור קעא אם מחייבים זה את זה לבנות הכותל באמצע. **4.** יש אומרים כמנהג בניני העיר, ויש אומרים כמנהג השותפים כשבונים כותל בחצרו - ראה רבנו יונה ורשב"א. **5.** ראה רבנו יונה ורשב"א מה הדין אם נהגו שלא לגדור כלל. **6.** החידוש שאף אם נהגו לעשותו עבה יותר אינו יכול לכפות את חברו על כך - תוס'. **7.** הכפיס מורכב משני חצאי לבנה שכל אחד עובי טפח וחצי ומלמלה עוד טפח טיט בין שני החצאים - רש"י. **8.** אף אם האבנים נפלו כולן בחלקו של אחד - רש"י. והוסיפו התוס' שאף אם האבנים שהו ברשותו הרבה זמן, אינו נאמן שהן שלו במיגו שיכל לטעון קניתיים ממך, שאנן סהדי שכיין שהיו יכולים לכפות זה את זה בודאי עשו כן ובנו הכותל ביחד. **9.** באמת גם למסקנה סוברת כן לשון זו, אך כיון שיש עליה קושיית ותיורצים דחוקים וקטה הגמרא לשון זו, ועוד שמצינו לשון 'סברו' גם כשנאמר כן למסקנה - תוס'. **10.** גירסת רבנו גרשום 'אומרים לו, והיינו ב"ד והוא מדין התראה - תוס'. **11.** ומשום שהכרם הוא האוסר את התבואה, על ידי שהגפנים מתרשמים והולכים אצל הזרעים ויונקים מהם - מאירי. **12.** שיכול בעל הכרם לטעון שסבר שצריך לגדור רק פעם אחת, ויש להסתפק אם חייבים להתרות בו בפעם השלישית - תוס'. **13.** דווקא כשנתייאש, אך אם עוסק לגדרה לא נאסר - תוס'. **14.** רש"י, והתוס' פירשו כותל מלא חלונות שאינו מונע היזק ראייה, או כותל שאינו גבוה 'טפחים'. **15.** כגון כותל דק, או עבה אך רובו בחלק השני - רש"י ורמב"ן. ורבנו יונה ורשב"א פירשו שהיינו חושבים שיכול לטעון לא

היכן להתפלל בזמן הבניה. ונפקא מינה כשיש בית כנסת אחר להתפלל בו. מרימר⁴⁷ ומר זוטרא בחורף היו סותרים ובונים את בית הכנסת של הקיץ שהיה עם חלונות רבים לאויר, ובקיץ⁴⁸ את בית הכנסת של החורף שהיה עם חלונות מועטים וכתלים עבים⁴⁹.

שאל רבינא את רב אשי - אם כבר גבו כסף לבניית בית כנסת חדש, האם מותר להרוס את בית הכנסת הישן לפני שבנו את החדש. והשיבו דשמא יזדמן להם פדיון שבויים ויתנו את הכסף לכך. ושאלו מה הדין כשהלבנים ורהיטי הגג וקורות בית הכנסת כבר מוכנים. והשיבו שאף בזה חוששים שמא יזדמן להם פדיון שבויים וימכרו כל החפצים ויתנו את הכסף. ושאלו שאם כך אף אם כבר בנו את בית הכנסת החדש⁵⁰, יש לחוש שימכרו את החדש. והשיבו שאין אדם מוכר את דירתו⁵¹, ואין חוששים לזה.

ומה שאסור לסתור בית הכנסת - הוא דוקא כשאין בו בקעים ואינו מסוכן לפול, אך אם יש בו יסתורו ויבנו חדש, וכפי שנהג רב אשי שכשראה בקעים בבית הכנסת של העיר מחסיא, סתרו והכניס את מיטתו לשם⁵², ולא הוציאה⁵³ עד שסיימו בבניית בית הכנסת החדש אף את המרזבים. ויש להקשות שאם כן היאך יעץ בבא בן בוטא להורדוס לסתור את בית המקדש. ויש ליישב - א'. שראה בו סדקים. ב'. ששונה הדין אצל מלכות מפני שאינה חוזרת מדבריה, ובודאי תבנה לבסוף, וכפי שאמר שמואל שאף אם יאמר המלך שיעקור הרים יקיים דבריו ולא יחזור בו.

הורדוס היה מתחילה עבד של מלכות בית חשמונאי, ונתן עיניו בתינוקת אחת מבית חשמונאי לקחתה לאשה. יום אחד שמע⁵⁴ בת קול האומרת שכל עבד שימרוד באדונו עתה יצליח, ועמד והרג את כל אדונו, והותיר בחיים רק את התינוקת, וכשראתה שרוצה לשאתה⁵⁵ עלתה לגג, וצעקה כל מי שיאמר אני מבית חשמונאי ידעו כולם שהוא עבד ונפלה לארץ ומתה⁵⁶. וטמנה הורדוס ז' שנים בדבש כדי שתתקיים - יש אומרים שעשה כן כדי לבא עליה⁵⁷, ויש אומרים שרצה שיסברו שזו אשתו, ויאמרו שהתחתן עם בת מלך. ואמר הורדוס בליבו, מי דורש את הפסוק 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' למעט עבד⁵⁸ - חכמים, ועמד והרג את כולם⁵⁹, והותיר רק את בבא בן בוטא כדי ששיאנו עצות⁶⁰.

דף ד'

ועשה הורדוס לבבא בן בוטא עטרה מעור האנקה ששערה קשה כמחטים סביב עיניו⁶¹, ונסתמא⁶². ויום אחד בא הורדוס לפניו, ולא גילה לו מיהו⁶³, ואמר לו שיקלל את הורדוס העבד הרע שהרג את אדונו את החכמים ומלך. והשיבו שאסור לקלל מלך שנאמר 'אם במדעך מלך אל תקלל', אמר לו הרי אינו ראוי למלוכה, והשיבו שגם עשיר ונשיא אין לקלל שנאמר 'ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר', וכן 'ונשיא בעמך לא תאר', ואמר לו שפסוק זה נאמר רק בעושה מעשה עמך, ואילו הורדוס אין מעשיו הגונים. והשיבו מפחד אני שישמע מלך⁶⁴, ואף שרק שנינו יודעים, שהרי נאמר 'כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר'. אמר לו אני הורדוס ואילו הייתי יודע שהחכמים כל כך זהירים במעשיהם, לא הייתי הורגם. והשיבו אתה הרגת את החכמים העוסקים בתורה, וכיבית אוזו של עולם, כנאמר 'כי נר מצוה

משויפות והטפח הנותר הוא משום הבליטות שבאבנים, שמא הן אבן גזית חצויה לב' וטפח של טיט ביניהן, וכפי שנתבאר לגבי כפיסין שהן חצאי לבנה עם טפח טיט. והשיבו שהלא גם לדבריך מנין ברור לך שכפיסין הן חצאי לבנה, אלא שכך קיבלה הגמרא, ואם כן הוא הדין לגבי גויל כך קבלה הגמרא. ויש אומרים ששאל רב אחא בריה דרב אויא לרב אשי להיפך - שמא כפיסין הן לבנים שאינן משויפות. והשיבו שגם לדבריו חייב לומר שכך קיבלה הגמרא. ואומר אביי, שמוכח מהמשנה שכל מילוי טיט הוא בעובי טפח³⁴. והיינו כששממלא בטיט בלבד, אך כשממלאים טיט מעורב באבנים דקות צריכים יותר מטפח. ויש אומרים להיפך שהיינו רק בטיט מעורב באבנים דקות, אך כשממלאים בטיט בלבד די בפחות מטפח.

והנה מבואר במשנה שכותל מאבני גזית שגובהו ד' אמות, צריך עובי ה' טפחים כדי לעמוד³⁵. ויש להקשות שהלא 'אמה טרקסין'³⁶ (כותל שבנה שלמה בבית המקדש בין הקודש לקודש הקדשים), מגזית היה, והיה גובהו ל' אמה, ועוביו רק ו' טפחים ועמד³⁷. ויש ליישב שו' טפחים מחזיקים יותר גובה מאשר יחס ה' טפחים לגובה ד' אמות. וקשה מדוע במקדש שני לא עשו אמה טרקסין (ו' טפחים) אלא פרוכת וכדלהלן. ויש ליישב שו' טפחים אינו מחזיק גובה של יותר מל' אמה³⁸. ובית שני היה גבוה יותר מבית ראשון, שנאמר 'גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון'. ונחלקו רב ושמואל (או ר' יוחנן ור' אלעזר) אם היה גדול בכך שבית ראשון היה גבוה ל' אמה ובית שני מ' אמה³⁹, או שהתקיים יותר שנים⁴⁰ - ודברי שניהם אמת⁴¹. ויש להקשות שאף שהיה בית שני גבוה יותר מל' אמה, מדוע לא עשו ל' אמה בבנין, ואת שאר הגובה בפרוכת. ואין ליישב שכותל ברוחב ו' טפחים עומד כשהוא גבוה ל' אמה רק כשיש מעליו תקרה ומעזיבה של טיט המחזיקים אותו - שכן עדיין קשה מדוע לא עשו מה שאפשר בבנין, ואת השאר בפרוכת. ומיישב אביי שהיה מקובל בידם שאין לעשות בבית המקדש חלק מהכותל בבנין וחלק בפרוכת, אלא הכל מסוג אחד⁴². ולמדו זאת מבית המקדש הראשון שהיה כל האמה טרקסין מבנין, ומהמשכן שהיה כולו מפרוכת, שנאמר בו 'הבדילה הפרוכת'.

ויש להסתפק אם כל השיעורים המנויים במשנתנו הם מידות האבנים עם הסיד שעליהן, או מידות האבנים בלבד⁴³. ופשט רב נחמן בר יצחק שמסתבר שכולל הסיד, שאם לא כן היתה צריכה המשנה לומר את שיעור עוביו. ויש לדחות שכיון שעובי הסיד פחות מטפח לא שנה התנא שיעורו. ומה ששנה שבלבנים זה נותן טפח ומחצה וזה נותן טפח ומחצה⁴⁴, הוא משום שחצי הטפח מכאן וחצי הטפח מכאן מצטרפים לטפח שלם. ויש להוכיח מדשנינו במשנה בעירובין שהקורה שאמרו לענין הכשר מבוי, רוחבה כדי לקבל אריח⁴⁵, והאריח הוא חצי לבינה של ג' טפחים - ומוכח ששיעור לבנים ג' טפחים הוא בלא סידן. ויש לדחות שלגבי מבוי שיעורו בלבנים גדולות, ובמשנתנו מדובר בלבנים קטנות, וכן מוכח מכך שנקטה המשנה שם 'חצי לבינה של ג' טפחים', שמשמע שיש לבנים קטנות יותר⁴⁶.

אומר רב חסדא שלא יסתור אדם בית כנסת, עד שיבנו אחר - יש אומרים מחשש שמא יארע להם אונס ולא יבנו אחר. ויש אומרים בכדי שיהיה להם

ז, ט) 'מגוררת במגרה', וכן הוא בספר הערוך (ערך שף א). 34. ונלמד מכך שאדם שקיבל על עצמו לבנות כותל לחבירו עם מילוי טיט באמצעו, מחוייב למלאות בעובי טפח - רש"י. 35. כלומר לא יעמוד שנים רבות כראוי לכותל גזית, שהרי לכותל לבנים די בעובי ג' טפחים, וגם בכותל גזית עיניו הוראות בשפות מעובי ה' טפחים - רש"י. 36. השם 'טרקסין' מורכב מב' מילים 'טרק' (לסגור) 'סין' (סיני), כלומר שהיה כותל זה מפסיק וסוגר את הלוחות שניתנו בסיני והונחו בארון בקודש הקדשים. ויש מפרשים 'טרק' 'סין' פנים וחוש, שאותה אמה ספק אם מקודשת בקדושת פנים או חוש ולכן היו ב' פרוכות - תוס'. וראה הגהות היעב"ץ ש'סין' הוא תרגום של טיט, וטרקסין פירושו שאותו רוח סתום בבנין חומר ולבנים. 37. ולפי החשבון של עובי ה' טפחים לגובה ד' אמות, אם כן לל' אמה היה צריך להיות בעובי של ו' אמות - רש"י. 38. ובית המקדש השני היה גובהו ק' אמה, רש"י על פי המשנה מדות ד, ו. ויש פירושים מ' אמה וחשיב עד העלייה, שבבית הראשון היה ל' ובשני מ' - ראה הגהות הב"ח ומסורת הש"ס. 39. רש"י על פי הגהות הב"ח. 40. בית ראשון התקיים ד' מאות ו' שנים, ובית שני התקיים ד' מאות וכו'. 41. ראה בן יהוידע שאם כן מדוע ביאר כל אחד באופן אחר. 42. עתה אין צורך להירושן הקודש של אמה עומדים רק אגב תקרה ומעזיבה - תוס', אך עיין במהרש"ל. 43. הרמב"ן והרא"ש בתחילת הפרק הוכיחו מכאן שלגבי שיעור רוחב הכותל אין מתחשבים במנהג המדינה. 44. ברש"י משמע שגרס שהקושיה היא מ'בג'וזה זה נותן טפחים ומחצה וזה נותן טפחים ומחצה, וכן תיקן הגהות הב"ח בגמרא. 45. כדי שתהיה דומה לקביעות לבנות עליה בנין - רש"י עירובין יג, ב. 46. ואין לומר להיפך מכלל שיש לבנים יותר גדולות, שאם כן היתה המשנה כותבת רק 'חצי לבינה' ואנו כבר היינו משערים בלבנים הקטנות כיון שלא פירשה השיעור - תוס'. 47. לכאורה יש לגרוס 'אמימר' שמוכר בהרבה מקומות לפני מר זוטרא, אך 'מרימר' היה קטן ממנו ולא מוזכר לפניו - ד' אליהו. 48. יש בזה ב' פירושים א'. שהיה להם בית כנסת אחד, ובכל חצי שנה היו משנים בבנינו. ב'. שהיו להם

שוכן בסתם גינה ובמקום שנהגו לגדור בבקעה - מחייבין אותו. ובסיפא הכוונה שוכן בסתם בקעה ובמקום שנהגו שלא לגדור בגינה - אין מחייבין אותו.⁷⁴ והקשה לו רבא שאם כן לא מובן הלשון 'אבל בבקעה', שהרי גם לפני כן דיברו על בקעה. אלא ביאור המשנה - שוכן סתם גינה דינה כמקום שנהגו לגדור ומחייבין אותו, אבל סתם בקעה דינה כמקום שלא נהגו לגדור ואין מחייבין אותו.

ד'. שבבקעה אם רצה כונס לתוך שלו ובונה ועושה חזית - ולרב הונא הוא על ידי שמכופף ראש הכותל החוצה על ידי עיבוי בטיט ואבנים. ואינו עושה את הסימן מבפנים - שאם כן גם חבירו יעשה כן. אולם אין לחשוש שכעת יסיר שכנו את הסימן - שכן הסרת הסימן מותרת רשם.⁷⁵ ויש אומרים שלרב הונא מכופף את ראש הכותל פנימה, משום שאם יעשה מבחוץ יסירנה חבירו. ואין להקשות שכעת יעשה חבירו סימן מבפנים - שכן עשיית סימן לאחר בניית הכותל מורגשת. ויש לדחות שיטה זו שכן במשנה כתוב 'ועושה חזית מבחוץ'.⁷⁶ ולר' יוחנן⁷⁷ חזית היא על ידי שטח ראש הכותל מבחוץ בטיט בגודל אמה. ואינו עושה מבפנים - כיון שגם חבירו יעשה כן. ואין לחשוש שכעת יסירנה חבירו - שכן ישאר רשם מהסרתו. וכשהמחיצה עשויה מהוצא ודפנא - לרב נחמן עושה את החזית על ידי שמכופף ראשי הקנים החוצה. ואין לומר שיעשה מבפנים - כיון שגם חבירו יעשה גם כן. ואין לחשוש שכעת יסירנה חבירו, שהרי גזיזת הקנים אינה מותרת רשם - שכן טח את כיפופי הקנים בטיט ולכן נשאר רשם. ולאביי בהוצא ודפנא אין תקנה של חזית, אלא כותבים שטר בעדים מי בנה את הכותל.⁷⁸

ה'. אבל אם עשו מדעת שניהם עושים חזית מכאן ומכאן - והקשה רבא מפרזיקא לרב אשי שלא יעשו כלל ונדע ששניהם בנו. והשיבו שחוששים שמא יקדים אחד מהם ויעשה חזית בשעת בניית הכותל. ושאלו וכי התנא בא להשמיענו תקנות נגד רמאים. והשיבו שהלא גם דין חזית האמור ברישא כשבונה לבדו הוא תקנה מפני הרמאים. ואמר לו שברישא כיון שהשמיענו התנא את הדין שבבקעה שכשאין מנהג אין כופים לגדור, השמיענו גם תקנה לעשות חזית. אבל בסיפא לא חידש לנו שום דין, שישמיענו בעקבותיו תקנה. ומיישב רבינא שבסיפא מדובר בהוצא ודפנא, ובאה להוציא מדברי אביי⁷⁹ שאין בזה תקנה אלא בשטר.

משנה ב' - המקיף חבירו מג' רוחות וגדר בין שדותיו לשדהו של הפנימי⁸⁰, אין מחייבים את הפנימי להשתתף בהוצאות הגדרות - כיון שסתם בקעה מקום שנהגו שלא לגדור הוא.⁸¹ ולר' יוסי אם עמד וגדר את הרביעית, מגלגלים על הניקף לשלם הכל. ואומר רב יהודה בשם שמואל - א'. שהלכה כר' יוסי. ב'. שלא משנה מי עמד וגדר את הרביעית.

ואומר רב הונא שכשמגלגלים עליו את הכל - משתתף בהוצאות המקיף בג' הגדרות הראשונות,⁸² וחייא בר רב אומר שמשלם לפי דמי קנים בזול⁸³, שכן יכול הניקף לטעון שדי לו בגדר כזו.⁸⁴ ויש להקשות במה נחלקו ר' יוסי ור"ק, הלא גם מדברי ר"ק משמע שאם יקיף את הרביעית מגלגלים עליו את הכל. ובשלמא לרב הונא אפשר שלת"ק משלם משלם דמי קנים בזול, ולר' יוסי משלם את כל ההוצאות, אלא לחייא בר רב שגם לר' יוסי משלם לפי דמי קנים בזול - קשה. ויש ליישב - א'. שלת"ק אם גדר את הרביעית משלם תשלום מועט ליתן לשומר בכל שנה בשעה שעומדת בקמותיה⁸⁵, ולר' יוסי משלם דמי קנים בזול. ב'. שלת"ק שלא אמר 'הכל' משלם רק על הגדר

ותורה אור', לך ועסוק באורו של עולם - שהוא בית המקדש, כנאמר 'ונהרו אליו כל הגוים'. ויש אומרים שהשיבו אתה הרג את חכמי ישראל שהם עינו של עולם, כנאמר 'היה אם מעיני העדה', לך ועסוק בעינו של עולם - שהוא בית המקדש, כנאמר 'הנני מחלל את מקדשי גאון עזכם מחמד עיניכם'. ואמר לו מתיירא אני ממלכות רומי, והשיבו שלח שליח לבקש מהם רשות על כך, וילך בדרך שנה, ויתעכב במקום המלכות שנה, ויחזור במשך שנה, ובנתיים תסתור את בית המקדש ותבנהו מחדש. ועשה הורדוס כן, ושלחו לו המלכות אם לא סתרת עדיין את בית המקדש - אל תסתור, ואם סתרת - אל תבנהו מחדש, ואם סתרת ובנית עבד רע אתה, וכי אחרי שעושים מעשה מתייעצים ומבקשים רשות. ואל תתגאה בכלי זינך שהרגת את בית אדונך, שכן ספר יחוסך בידינו, ויודעים אנו שאתה לא 'רכא' ולא בר רכא, אלא עבד שנהיה בן חורין מאליו.⁶⁵ ויש לבאר ש'רכא' פירושו מלכות, שנאמר 'אנכי היום רך ומשוח מלך'. ובאופן אחר שנאמר 'ויקראו לפניו אברך' ותרגמו הוא 'דין אבא למלכא' - זה ראוי למלוכה.

ואמרו - שמי שלא ראה את בית המקדש שבנה הורדוס, לא ראה בנין נאה מימיו. ואומר רבה שבנאו באבני שיש ירוק ולבן. ויש אומרים באבני שיש נוטה לכחול, ירוק ולבן. ובנה את שורות הבנין באופן ששורה יוצאת ושורה נכנסת, כדי שיקלט הסייד היטב בכותל. ורצה אף לחפות את הבנין בזהב, אך אמרו לו חכמים שכך יפה יותר, לפי שנראים כתליו כגלי הים שנעים ונדיים.⁶⁶

ויש להקשות מדוע נתן בבא בן בוטא עצה להורדוס שיתכפרו עוונותיו, והרי אמר רב יהודה בשם רב (או ר' יהושע בן לוי) שדניאל נענש מפני שהשיא עצה כזו לנבוכדנצר.⁶⁷ שנאמר 'להן (באמת), מלכא (אתה המלך), מלכי ישפר עלך (עצתי טיב בעיניך), וחטאך בצדקה פרק (ואת חטאותיך תפדה בצדקה), ועויתך במחן ענין (ואת עוונותיך תפדה על ידי חנינת עניים), הן תהוה ארכה לשלותך (אולי על ידי כן תהא שהות לשלומך, שלא ימהר דבר החלום להגיע עליך) וגו', ונאמר 'כלא מטא על נבוכדנצר מלכא' - כל דברי פתרון החלום באו על נבוכדנצר, ונאמר 'לקצת ירחין תרי עשר' וגו' - לסוף י"ב חודש⁶⁸ - הרי ששנה שלימה התעכבה הרעה מלבא עליו בזכות עצת דניאל. ויש ליישב ששונה הורדוס שהיה עבד וחייב במצוות. ובאופן אחר שעשה כן לצורך בנין בית המקדש. ויש להקשות מנין שנענש דניאל - אם משום שנאמר 'ותקרא אסתר להתך', ואמר רב שזה דניאל - בשלמא למאן דאמר שנקרא 'התך' על שם שחתכוהו מגדולתו, הרי שזהו ענשו. אלא למאן דאמר שנקרא 'התך' על שם שכל דברי מלכות נחתכים על פיו⁶⁹, היכן מצינו שנענש. ויש ליישב שנענש במה שהשליכוהו לגוב האריות.⁷⁰

לעיל במשנה - א'. שבונים הכל כמנהג המדינה - ובא לרבות אף מקום שנהגו לגדור בלולבי דקלים ובענפי ערמונים (הוצא ודפנא).⁷¹ ב'. לפיכך אם נפל הכותל המקום והאבנים של שניהם - ויש לבאר שהתחדש בזה⁷² שכשנפל הכותל בחלקו של אחד מהם, או שפינה אחד מהם את כל האבנים⁷³ לרשותו - אין אומרים שהשני נקרא 'מוציא' ועליו להביא ראיה. ג'. וכן בגינה מקום שנהגו לגדור מחייבין אותו - ויש להקשות שמשמע שבסתם אין מחייבין אותו, ואילו בסיפא שנינו 'אבל בקעה מקום שנהגו שלא לגדור אין מחייבין אותו' - ומשמע שבסתם מחייבין אותו - ונמצא שבקעה חמורה יותר, ולכאורה אינו כן שהרי בגינה יש יותר היזק ראה. ויישב אביי שכוונת המשנה לומר

מחייבים אותו - עיין ר"ש בסימן ו'. 75. ואף על פי שכעת נפל הכותל, יש עדים הזוכרים באיזה כיוון היתה החזית - עיין רבנו גרשום ורשב"א. 76. הגמרא נשאת בקושיה ולא בתיבתא, שכן אפשר לתרץ בדוחק שלשון המשנה 'מבחוץ' הכוונה שבולט מעובי החומה-תוס'. 77. ר"ח כתב שזו מחלוקת, אך ברבנו יונה והרשב"א כתבו שאינה מחלוקת אלא אפשרות נוספת. 78. ואם שניהם בנאוהו יכתבו העדים ששניהם בנאוהו - רש"י. והקשה הר"ש שלא יכתבו כלל שטר, ויזכיר ששניהם בנאוהו. ותיירך החתול דוד שיכולו היה לזי שטר ואבד. 79. ואביי סובר שהמשנה אכן כתבה תקנה לרמאי - תוס'. 80. כך פירש רש"י ב"ק כ, ב שמדובר כאן בגדרות הגובלות בין שדותיו לשדות הפנימי. אולם תוס' שם פירשו שמדובר בגדרות סביב לשדות המקיף מבחוץ, ומועיל לניקף מבהמות הבאות מרשות הרבים. 81. רש"י. ובהנהגה שם מבוואר שמדובר כאן בגדר גבוהה ל' טפחים למנוע מבהמות להיכנס לשדהו, וזה אפשר לחייב גם בבקעה באופנים מסוימים וכדלהלן, ובראשונים מצינו בזה עוד דעות, עיין רמב"ן ובעל המאור. 82. רש"י. והראשונים כתבו לפי הירושלמי, שכוונת רב הונא משלם לו על הג' הראשונות לפי החומר שעשה בו את הרביעית. 83. רש"י, ואם כן חולק על רב הונא בשתיים - שלחייא בר רב גם משלם רק דמי קנים, וגם רק במחיר הזול. ולרב הונא משלם בדיוק כמו שגדר המקיף - רמב"ן. אולם יש אומרים שגם לרב הונא הכל לפי מה שגדר בזול - רבנו יונה. 84. ומכל מקום צריך לשלם דמי קנים כיון שאין לך אדם שלא היה גודר בקנים אם היה מוצאם כל כך בזול - תוס'. 85. רש"י. ועיין לעיל ב, ב שהאיסור הוא לעמוד ולראות

בבא בן בוטא שנאמר 'ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר', אמר לו הורדוס שזהו בחדרי משכבך שיש לחוש שאזנים לכותל אך לא בשדה - מהרש"א. 65. המהרש"א פירש שהתכוונו לומר לו נפקיר אותך ואת רכושך לבני חיל כי עבד אתה. 66. וכך שורות בית המקדש שזו יוצאה וזו נכנסת - רש"י ורבינו גרשום. והמהרש"א ותורת חיים כתבו, שכוונתם היתה שתכלת דומה לים והים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד, וכאשר הקב"ה מביט בכסא הכבוד זוכר את בית המקדש. 67. שכיין שאינו עושה לשם שמים לגמרי אין לתת לו עצה שיעשה טוב, כי גורם שהקב"ה עושה חסד עם רשע, שהרי אינו מקפח שכר בריה - חדושי אגודת למחרל. 68. וממשיך הפסוק ומתאר איך נענש והושלך נבוכדנצר מתפארת מלכותו. 69. בתרגום מגילת אסתר (וכן פרקי דרבי אליעזר, פרק ג) מובא שהרג המן את דניאל, ולפי זה נענש מאד. אך כתבו תוס' שהש"ס שלנו במגילה טו, א אינו סובר כן. 70. וכתב רש"י בדניאל ד, כד - 'ומה ראה דניאל להשיא עצה טובה לנבוכדנצר, ראה ישראל ענים שפלי גולה מחזרין על הפתחים והשיאו עצה לחננם, אמר לו עניים אלו שהגליתם רעבים הם, פרנסם, וכן עשה, פתח אוצרותיו והיה מפרנסם כל י"ב חדש'. 71. רש"י, והרמב"ם בפירוש המשנה כתב 'חלף או קנה סוף'. 72. והקשה לגמרא שהרי גם בלי שיכולים לכוף זה את זה פשיטא שזה של שניהם, שהרי ברשות שניהם מונחים ויד מי תגבר-רש"י. ובתוס' לעיל ב, א פירשו שהוקשה לגמרא שפשיטא שהאבנים של שניהם שהרי זו תפיסה לאחד שנוכל הספק. 73. בלי שראוהו שהיית חושב שיש לו מיגו שהיה טוען קניתי - רשב"א. 74. נחלקו הראשונים בחצר במקום שנהגו שלא לגדור אם

ויהי להקשות לאביי ורבא מדשנינו בסיפא שאם סמך לו כותל הרי הוא בחזקת שלא נתן - ואם מדובר כשטוען ששילם לאחר שסמך את הכותל מדוע לא נאמן, הרי הוא כופר הכל. אלא ודאי מדובר כשטוען ששילם קודם לכן - ומוכח שאין אדם פורע בתוך זמנו. ויש ליישב שמדובר לאחר שסמך את הכותל, ובכל זאת אינו נאמן לפי שאומר בליבו מי אמר שיחייבני חכמים¹⁰⁸. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע פסקו כאביי ורבא, ומר בר רב אשי פסק כריש לקיש - וכן הלכה¹⁰⁹. ואפילו אם מת הלוה בתוך הזמן גובים החוב מהיתומים¹¹⁰, ואין צריך המלוה להישבע שלא פרעו, ואף שאמר מר שהבא ליפרע מנכסי יתומים לא יפרע אלא בשבועה - משום החזקה שאין אדם פורע בתוך זמנו¹¹¹.

דף א'

יש להסתפק אם טוען הלוה לאחר זמן הפירעון 'פרעתיק בתוך הזמן' - האם נאמן במיגו שהיה אומר פרעתי בזמן, או שמיגו אינו מועיל במקום חזקה. ויש להוכיח - א'. מדשנינו ברישא של משנתנו שעד ד' אמות הרי הוא בחזקת שנתן - והנה אם תבעו לאחר שסיים את בניית הכותל ואמר לו פרעתיך בזמני, פשוט שנאמן כדן כופר הכל, אלא ודאי מדובר כשאמר פרעתיך בתוך זמני, וחידשה המשנה שאף בזה נאמן. ויש לדחות שכאן בכל שורה ושורה בבנין הכותל נחשב זמנו. ב'. מהסיפא שמד' אמות ולמעלה אין מחייבים אותו, ואם סמך לו כותל אחר הרי הוא בחזקת שלא נתן - והנה אם תבעו לאחר זמנו ואמר לו פרעתיך בזמני, מדוע אינו נאמן¹¹², אלא ודאי מדובר כשתבעו לאחר זמנו ואמר לו פרעתיך בתוך זמני, וחידשה המשנה שאינו נאמן, משום שאין מועיל מיגו נגד חזקה. ויש לדחות שלעולם מדובר כשאומר פרעתיך בזמני, ובכל זאת אינו נאמן משם שחוב זה אינו מפורסם, ואומר בליבו מי אמר שיחייבני לשלם. ג'. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי, ששנינו בבביתא שהתובע את חבירו מנה והודה לו בפני עדים ולמחר אמר לו נתתיו לך - פטור. ואם אמר אין לך בידי - חייב. ובפשוטות 'נתתיו לך' פירושו בזמני ולכן פטור¹¹³, ואין לך בידך פירושו בתוך זמני, ושנינו שחייב - ומוכח שמיגו אינו מועיל במקום חזקה. ויש לדחות שאין לך בידך, פירושו לא היו דברים מעולם, וכיון שכבר הודה חייב לשלם, ואף לא יכול לטעון פרעתי, שכן שאמר לא לויתית הרי זה כאילו הודה שלא פרע¹¹⁴.

לעיל במשנה שאם סמך לו כותל אחר מגלגלים עליו את הכל. ולרב הונא אם סמך רק לחצי מהכותל הראשון בגובה או באורך, הרי זה כאילו סמך לכולו, שמן הסתם ימשיך כותלו אחר כך¹¹⁵. ולרב נחמן משתתף רק בשיעור שכנגד הכותל שבנה. ומודה רב הונא שאם הכותל הראשון מחובר לזוית ביתו של השני, ובנה השני תוספת קטנה לביתו כנגד הכותל הראשון מעל ד' אמות - אינו צריך להשתתף כנגד כל הכותל, משום שאין בנין כזה עשוי לימשך¹¹⁶. ומודה רב נחמן (לענין גובה) במקרה שעשה השני בכותל שבנה

הרביעית, אבל על ג' האחרות שוב אינו משלם⁸⁶, ולר' יוסי משלם את כל הגדרות. ג' שלת"ק⁸⁷ דוקא אם גדר הניקף מגלגלים עליו את הכל, משום שעל ידי שגדר את הרביעית גילה דעתו שנוח לו גם בג' הגדרות הקודמות, אך אם גדר המקיף משלם לו הניקף רק על הרביעית⁸⁸, ולר' יוסי גם אם המקיף גדר מגלגלים על הניקף את הכל. ד'. שנחלקו להיפך - שלת"ק בין גדר מקיף ובין גדר ניקף מגלגלים עליו את הכל, ולר' יוסי רק אם גדר הניקף⁸⁹, אך אם גדר המקיף אין משלם לו הניקף כלל⁹⁰.

דף ה'

מעשה ברבינא שגדר שדותיו מסביב לשדה של רוניא מד' רוחות⁹¹, וביקשו שישתתף עמו בתשלום⁹², ואחר כך ביקשו שיתן לפחות לפי דמי קנים בזול⁹³, ואחר כך שיתן לפחות שכר השמירה⁹⁴ - ולא הסכים⁹⁵. ויום אחד ראה רבינא את רוניא קוטף תמרים בשדהו, ושלח את אריסו שיקח מרוניא אשכול תמרים⁹⁶ בפניו⁹⁷, וגער בו רוניא. ואמר לו רבינא גילית דעתך שחביבים עליך הדקלים ואתה רוצה בשמירתם⁹⁸, ואפילו אינך ירא מן הגנבים, אתה צריך גדר כדי שלא תיכנס עז ותאכלם. אמר לו שעז אפשר להבריא בצעקה. והשיבו שאם כן אתה צריך לפחות לשלם לשומר שיעמוד ויגער בעזים שיכנסו. ובא רוניא לפני רבא, ואמר לו שישלם מהר מה שכבר הסכים לך, לפני שאפסוק לך לשלם כפי הדין כרב הונא בשיטת ר' יוסי שמשלם הכל לפי מה שגדר⁹⁹. ומעשה ברבינא שקנה שדה בסמיכות לשדה רבינא, ורצה רבינא לסלקו מהקרקע משום הדין של בר מצרא¹⁰⁰, ואמר רב ספרא בריה דרב יבא לרבינא שיוותר משום שרוניא עני, ואומרים הבריות שגם עשיר וגם עני צריכים ד' כיכרות¹⁰¹ כדי לאכול ולכן תוותר לו¹⁰².

משנה ג' - כותל שבין ב' חצרות שנפל, יכול לכפות את חבירו לבנותו עד גובה ד' אמות משום היזק ראייה. ואם טוען אחד שבנה לבדו אינו נאמן בלא עדים¹⁰³, משום שמפורסם הדין שחובה להשתתף, ובודאי לא היה בונה משלו אלא תובעו לדיו, אבל יותר מד' אמות אינו חייב להשתתף, אלא אם כן סמך כותל אחר כנגד הכותל הראשון, שבזה גילה דעתו שרוצה בתוספת גובה זו, ולכן אף שלא נתן עליו עדיין את התקרה, חייב לשלם¹⁰⁴. ואינו נאמן לומר ששילם כבר¹⁰⁵ - כיון שאין דין זה מפורסם, אלא אם כן יביא עדים.

אומר ריש לקיש שמלוה הקובע זמן¹⁰⁶ לפירעון ההלוואה - אין הלוה נאמן לומר שפרע בתוך הזמן, משום חזקה שאין אדם פורע בתוך זמנו, והלוואי שיפרע בזמנו. ואביי ורבא אמרו שפעמים מזדמנים לו מעות ופורע בתוך הזמן. ויש להקשות לריש לקיש שבמשנתנו מבואר שעד ד' אמות בחזקת שנתן - והנה אם מדובר שטוען ששילם חלקו לאחר שסיים לבנות גובה ד' אמות - פשוט שנאמן כדן כופר הכל. אלא ודאי שטוען ששילם קודם שסיים לבנות גובה ד' אמות - ומוכח שעשוי אדם לפרוע בתוך זמנו. ויש ליישב שכאן בכל שורה ושורה בבנין הכותל חייב להשתתף, ולכן נחשב בזמנו¹⁰⁷.

ולולי כותל חבירו תהא פרוצה, וחייב להשתתף בגייל וגזית כמו שבנה חבירו, שמסתבר שרוצה לבנות כמנהג המדינה כדי שלא יצטרך לחזור ולבנות כל היום - רמב"ן¹⁰⁵. ומדובר כשיש עדים שהאחד הקדים וביקש מחבירו להשתתף עמו והוא לא הסכים, ולכן כשתובעו הוא בחזקת שלא נתן - תוס' על פי מהר"ם. וכתבו הרשב"א והר"ן כן גם ברישא לגבי הדין שעד ד' אמות בחזקת שנתן. ¹⁰⁶ דוקא כשקבע זמן, אבל אם הלוחו סתם, אף על פי שסתם הלוואה ל' יום, לא נחשב בתוך ל' שפורע תוך זמנו - תוס'. ומשום שכאשר לא קובעים זמן מזדרז הלווה לשלם - רבינו יונה ורשב"א. ועוד שמנהג העולם שפורעים תוך הזמן בסתם הלוואה - רמב"ן, ר"ן ונחמן. ובסמ"ע עה, יט כתב שכאשר קובעים זמן הרי מלה הלווה דעתו שלא יכל לשלם קודם. ¹⁰⁷ וכיון שאינו רוצה להטריד כל שעה ושעה, מודה ריש לקיש שמצוי שפורע מראש, ש"ך עה, יב, ועיין קצורה"ח קנז, א. ואין להקשות כעת שוב שאם כן פשיטא, כיון שזה עצמו באה המשנה לחדש שכל שורה ושורה זמנו הוא - רבנו יונה ורשב"א. ¹⁰⁸ שאין משפט זה גלוי לכל ועד שיחייבוהו ב"ד אינו עשוי ליתן - רש"י במשנה. ¹⁰⁹ שבכל התלמוד הלכה כמר בר רב אשי, חוץ מקום שאומרת הגמרא במפורש שאין הלכה כמותו. ¹¹⁰ נראה שמדובר ביתומים גדולים אבל בקטנים אינו גובה אפילו תוך זמנו, או משום אינם בני מצוות פריעת בעל חוב (לרב פפא לקמן קע"ד, ט) או משום שאין מקבלים עדים שלא בפני בעל דין וקטנים חשוב שלא בפניו (לרב הונא בריה דרב יהושע שם) - תוס'. ¹¹¹ ראה בשו"ת רבי עקיבא איגר חלק א סימן קצ"ד, חידושי הגר"ט סימן פג, וקוב"ש כאן אות ל - איך אפשר להוציא ממון על פי חזקה זו והרי קיימא לן שאין הולכים בממון אחר הרוב. ¹¹² הגמרא היתה יכולה לתרץ שמדובר שכתבעו בתוך זמנו, או שמדובר שכתבעו בזמנו ואמר לו פרעתיך בתוך הזמן, אך העדיפה לתרץ כדלהלן כדי שלא יהיה קשה על אביי ורבא הסוברים שאדם פורע בתוך זמנו - תוס'. ועוד יש לומר שמשמעות המשנה 'סמך לו כותל אחר...' בחזקת שלא נתן' משמע שתובע ממנו אחר סמיכת הכותל - שיטמ"ק בשם רבינו יונה ותוס' הרא"ש. ¹¹³ שלהלכה אף מי שלוחו שלא עדים, נאמן לומר פרעתי שלא בפני עדים - רש"י. ¹¹⁴ ואינו יכול לבאר דבריו שמה שאמר 'לא לויתית' התכוון משום שפרעתי כבר - תוס'. ¹¹⁵ ואין לחשוש שימשיך רק קצת ולא עד סוף הכותל, שכיון שסמך חצי והפסיק, כנראה זו הפסקה שבביל חצי עבודה כמו שבנה עד עכשיו - פני שלמה. ¹¹⁶ רש"י. והתוס' (לפי ביאור המהרש"א) מפרשים שיש כאן ב' דברים,

בשדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה. ⁸⁶ שהיו שם ימים רבים ולא הועילו לו - רש"י. והוסיף הרשב"א על דברי רש"י 'ואף על פי שעכשיו הוא נהנה מהן בצירוף הרביעית, לא הדר דינא אלא אמרין קם דינא'. ⁸⁷ כפי הנראה לא גרס רש"י תירוץ זה, אלא את הלישנא אחרינא דלהלן - רשב"א ור"ן. ⁸⁸ זו גרסת הגאונים המובאת ביד רמה רשב"א ור"ן. אך רבנו יונה הביא בגירסא זו שכשעמד מקיף אינו נתון ולא כלום. ⁸⁹ לפי הישובים הקודמים ר' יוסי מחמיר יותר מת"ק, משום שלשונו במשנה 'מגלגלין עליו את הכל' משמע שמחמיר יותר ובתירוץ זה ר' יוסי מיקל יותר מת"ק, משום שלשונו 'אם עמד וגדר' משמע שמדובר על הניקף - תוס'. ⁹⁰ אך הגרסא במגמר לפנינו, ולפי זה ר' יוסי אינו בדיוק כת"ק בלשון הקודמת לגרסת יד רמה דלעיל, כן לגרסת רבנו יונה דלעיל הוא בדיוק כת"ק שם. ⁹¹ לרש"י שביאר משנתנו בהיקף גדר בין שניהם, צריך לומר שרבינא לא גדר אלא גובה י' טפחים משום שמירה, שאם לא כן היה חייב רוניא להשתתף בחצי מהגדר משום שהיו שם דקלים וסתם גינה היא כמקום שנהגו לגדור - ריטב"א. ⁹² כשיטת רב הונא לעיל ד, ב לפי ר' יוסי. ⁹³ כשיטת חייא בר רב לעיל ד, ב לפי ר' יוסי, ולרב הונא לפי אחד התירושים בדעת ת"ק. ⁹⁴ כרב הונא לעיל ד, ב לפי ת"ק באחד התירושים. ⁹⁵ כר' יוסי לפי הלישנ"ב שרק בעמד ניקף מגלגלים עליו הכל, אך גדר מקיף לא נתון לו כלום - מלחל משה. ⁹⁶ שאינם בשלמים, הערוך (אהן). ⁹⁷ הקשה הריטב"א, הרי שנינו בב"מ סא, ב שאסור לגנוב על מנת לצער גם על מנת לשלם. ותירץ - א'. שפירות אלו עמדו להימכר, ודמיהם היו קצובים, ומותר ליטלם על מנת לשלם. ב'. כשגונב על מנת להוציא דינו לאור מותר. ⁹⁸ וביאר מהר"ח אור זרוע (קנ"ג) שבלא גילוי דעת זה סבר רבינא שרוניא לא איכפת לו שיחוקו לו כמה אשכולות תמרים שנחשבים הפסד מועט, ולא היו לו עוד דברים בשדהו. וראה בפלפולא לביאור נוסף. ⁹⁹ שכן ההלכה - רש"י. ¹⁰⁰ שמי שיש לו שדה סמוכה לשדה העומדת למכירה, יש לו זכות קדימה לקנות את אותה השדה. ¹⁰¹ רש"י בפירוש הראשון, וראה בדבריו לפירושים נוספים, ובתוס'. ¹⁰² ביארנו על פי רש"י, וראה תוס' שהקשו שאין מרחמים בדין ועוד שמה קשור מעשה זה לקודמו, ופירושו באופן אחר. ¹⁰³ שראו שלא נתן. וכתב הרא"ש שנתנה כדעת רבינו יונה שמדובר שבאו עדים ואמרו עמנו היה כל אותו הזמן ויודעים אנו שלא פרעו. וראה שם באופן נוסף. ¹⁰⁴ ואף אם בסוף יתן התקרה לכיוון אחר, מכל מקום ניכר שרוצה לסגור חצירו,

סתומים זה מול זה, וכך לא יראו¹³⁹ מגג לגג¹⁴⁰. **ויש לבאר** שהוא הדין ברשות היחיד, אלא שברשות הרבים יש **חידוש** שלא יאמר אחד לחבירו שהרי גם אם אעשה מעקה אתה צריך להסתתר מבני רשות הרבים שלא יראוך, משום שיכול לענות לו - א'. שבני רשות הרבים רואים אותי ביום¹⁴¹ ואתה גם בלילה. ב'. שבני רשות הרבים רואים אותי רק כשאני עומד, ואילו אתה גם ביושב. ג'. שבני רשות הרבים רואים אותי רק כשמעיינים טוב למעלה¹⁴², ואילו אתה גם בלא עיון מיוחד¹⁴³. **ויש להקשות שפשוט** שאין צריך כל אחד לבנות מעקה שלם, ומה החידוש בזה. **ויש ליישב** שמדובר כשהקדים אחד מהם ועשה חצי מעקה, שאין יכול חבירו לומר אשלם לך ותבנה את כולו בגגך¹⁴⁴, משום שיכול לענות לו שכשם שאתה אינך רוצה לבנות מעקה משום שמכביד על כותלך, אף אני כן¹⁴⁵.

אומר רב נחמן בשם שמואל - **שגג הסמוך לחצר חבירו**, עושה בעל הגג מעקה לגגו גבוה ד' אמות משום היזק ראייה, אבל בין גג לגג אין יכולים לכפות זה את זה לעשות מעקה¹⁴⁶. **ולרב נחמן** עצמו בין גג לגג כופהו על מחיצת י' טפחים¹⁴⁷. **ויש להקשות** שאם משום היזק ראייה - צריך ד' אמות, ואם כדי שכשיעבור חבירו את המחיצה ידעו שנכנס לגנוב - אם כן די במסיפס, ואם לגדיים וטלאים שלא יכנסו - אם כן די במחיצת ג' טפחים¹⁴⁸. **ויש ליישב** שלעולם הוא כדי שיתפס כגנוב, אך אין די במסיפס שכן יכול להשתמש ולומר שנכנס לטול חפץ שנפל ליוני¹⁴⁹, אבל כשיש מחיצת עשרה אינו יכול להשתמש כן. **ויש להקשות** מדשנינו בברייתא שאם היתה חצירו גבוהה מגג חבירו, אין בעל החצר¹⁵⁰ צריך לעשות מחיצה¹⁵¹. **ויש ליישב** שהכוונה שאין צריך מחיצת ד' אמות, אבל צריך מחיצת י' טפחים¹⁵².

לרב הונא בב' חצירות זו גבוהה למעלה מזו - התחתון בונה לבדו¹⁵³ מחיצה עד גובה העליון, ומשם ועד ד' אמות¹⁵⁴ בונים יחד. **ולרב חסדא** בונים הכל יחד, וכן שנינו בברייתא שבב' חצרות זו למעלה מזו - לא יאמר העליון הריני בונה רק מכנגדי ועולה, אלא מסייע מלמטה ובונה. ואם היתה חצירו גבוהה למעלה מעל חבירו - אינו צריך לבנות כלל.

דף ז'

ד' מעשים בהם פסק רב חמא כאחד הצדדים - א'. **מעשה** בב' אחים שירשו את בית אביהם, והיו גרים בו אחד בקומה העליונה ואחד בקומה התחתונה, ושקעו כתלי הבנין ואי אפשר להיכנס לקומה התחתונה אלא

מקום להנחת קורה ארוכה העשויה להעמיד עליה קורות לתקרה¹¹⁷, או שעשה חורים קטנים¹¹⁸ להניח בתוכם את הקורות לתקרה - שחייב להשתתף בכל הכותל, שמן הסתם יבנה שם עלייה. **ואומר רב הונא** שאף אם הראשון שבנה את הכותל יותר מד' אמות, עשה בו חורים קטנים להניח בתוכם קורות לתקרה, ואפילו הניח נסרים עבים בצידי החורים כדי להגן על ראשי הקורות שיניחו שם - אין זו הוכחה לשני שכבר שילם את חלקו¹¹⁹, משום שטוען הראשון שהכינם כעת כדי שאם יתפייס לשלם לו לא יצטרך לנקוב חורים ולהזיק לכותל אלא יהיה לו מן המזון¹²⁰.

אומר רב נחמן - א'. שאדם שהחזק להניח על כותל חבירו ראשי הטיטם דקים, יש לו חזקה¹²¹ שקנה או קיבל זכות זו¹²², אבל אינו יכול להניח ראשי הטיטם כבדים, אבל להיפך יש לו חזקה. **ולרב יוסף** אפילו החזק לדקים, מותר להניח גם כבדים. **ויש אומרים** שרב נחמן אמר זאת בעצמו. ב'. היתה לו חזקה שיטפטפו המים מגגו לחצר חבירו בלא מרזב (נטפיו), כל שכן שמותר לו לבנות מרזב ויטפטפו המים במקום אחד (לשפכי), אבל לא להיפך. **ולרב יוסף** אף להיפך. **ויש אומרים** שלדברי הכל חזקה לשפכי מועילה לנטפיו, אלא אמר רב נחמן שאם החזק לנטפיו או לשפכי, אינו מוחזק לצריפא דאורבני - והיינו טפטוף צפוף מאד¹²³ הבא מגג של צריך המכוסה בענפי ערבה. **ולרב יוסף** החזק אפילו לצריפא דאורבני, וכך נהג בעצמו. ג'. בשם רבה בר אבבה - שהשוכר חדר בבית עם הרבה חדרים, מותר להשתמש בזיזים היוצאים מהכתלים, וגם בחורי הכתלים¹²⁴ אף שלא כנגד החדר ששכר¹²⁵ - עד ד' אמות¹²⁶, וכן משתמש בעובי הכותל מלמעלה במקום שנהגו כן¹²⁷. אבל אסור להשתמש בכותלי הגינה הקטנה שכנגד פתח הטרקלין¹²⁸, כיון שאינו עשוי להכנס לתוכה¹²⁹. **ולרב נחמן** עצמו אף בזה מותר, אבל ברחבה שאחורי הבתים אסור אפילו כשחדרו פתוח לשם¹³⁰, ולרבא אף בזה מותר¹³¹.

אומר רבינא שקורה של סוכה שסמכה על כותל חבירו ולא מיחה בו - פחות מל' יום אינה חזקה, ואינו יכול לטעון קניתי ממך זכות זו, אבל לאחר ל' יום¹³² הוי חזקה¹³³. **וסוכה של מצוה** לאחר ז' ימים¹³⁴ הוי חזקה, שכיון שעבר חג הסוכות היה צריך למחות בו¹³⁵. ואם חיברה בטיט הוי חזקה לאלתר, שכן היה צריך למחות בו מיד. **ואמר אביי** שב' בתים בב' צידי¹³⁶ רשות הרבים¹³⁷ - עושים שניהם מעקה כל אחד לחצי גגו¹³⁸ זה שלא כנגד זה, וממשיכים את המעקה עוד קצת בנוסף לחצי, כדי שיהיה מעט מן המעקים

'קרנא' שהשני כיפף סוף הכותל לצדו, סימן שלא ימשיך יותר, ולפוא' שהשני עשה ראש הכותל למעלה צד כדרך ראשי כתלים, סימן שלא ימשיך יותר למעלה. 117. כדי שלא יקבו קורות התקרה מהלחות שבכותל - רש"י. 118. והתוס' מפרשים 'אפריזא' שהשני השאיר בסוף הכותל ראשי השורות בלבנים בולטות ושוקעות, סימן שעוד ימשיך יותר, 'אקבעתא דכשורי' שהשני עשה מקום הנחת ראשי הקורות סימן שעוד ימשיך יותר למעלה. 119. אינו יכול לטעון אילויל ששילמתי לא היית עושה לי הנחת קורות - רש"י. 120. אך לא אמרה הגמרא סברא אחרת, שאדרבה זו הוכחה שהסתכמת להשתתף, אך עדיין לא פרתת - שאם כן יטען לו חבירו פרעתי כבר, והרי הוא בחזקת שנתן, כמו מתחת ד' אמות (לעיל ה, א) - רבנו יונה. וראה בשיטמ"ק שתמה על סברא זו. 121. שג' שנים לא שייך אלא גבי חזקת קרקע אבל בחזקת תשמישים בשעה אחת שהוא משתמש בפניו ושותק הרי זו חזקה - רש"י. וראה להלן כג, א בתוס' שחולקים. וגם הרמב"ם שכנים ה, ז מברר סוגיה זו לענין חזקת תשמיש, אך הרמב"ן הרשב"א והר"ן פירשו הסוגיה בחזקת גילוי דעת, שכיון שסמך קורותיו בכותל וחבירו לא מחה בו, גילה שהכותל של שניהם, ולא יכול לתבוע ממנו שלא שילם חציו. 122. ובתנאי שהשתמש אכן טוען שקנה או קיבל ממנו זכות זו, אבל אם טוען סתם שהשתמתי ושיתקת אם כן הסכמת, לא מועיל, שכל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה - רש"י על פי הגמרא הלתל מא, א. רש"י. 123. וגם אין כולן חזקה אף לאחר שהפסק הגשם - יד רמה (נ) ונמוקי. 124. כגון לקבוע בהן מסמר ולסמך להם סולם, יד רמה (נח), אך אסור לעשות בהם זיזים - מאירי. 125. רש"י, והנמוקי' כתב רק כנגד פתח הבית. 126. כן משמע ברש"י וברבינו גרשום שיותר להשתמש באורך הכותל לצדדים כנגד גובה הפתח מכאן ומכאן עד ד' אמות. ויש מפרשים שהכוונה עד גובה ד' אמות בכותל (רבינו יונה בשם רבינו חננאל, יד רמה ופסקי ריא"ז). 127. ביאר רבינו יונה שהחידוש הוא שבסתמא כשאין שם מנהג ידוע אין משתמשים בעובי הכותל. 128. שרוגלים בוני בנינים חשבים לעשות, ועולים בה דשאים ויפה המראה לענינים - רש"י. 129. רבינו גרשום מנאר שגינה זו אינה עשויה להשתמש לבתים אלא ליושבי הפלסין. 130. נמוקי'. 131. אף ברחבה עצמה ולא רק בכתלים, סמ"ע ש"ג, א. 132. שבמשך ל' יום אנשים רגילים לא להקפיד ואינם מוחים כי סבורים ששכנם צריך לצלל לכמה ימים ויסירו משם - רש"י. 133. רש"י, ובכך מתפרשות כל הסוגיות כאן בחזקת תשמיש. אך התוס' כאן כתבו שמדובר בחזקת תשלומים, כנידון משנתנו האם הוא בחזקת ששילם או לא (שכן מוכח ממה שלא כתבו סוגיה זו בפרק חזקת הבתים). 134. לאו דוקא, שהרי בשמיני עצרת עדיין לא סותר וסוכתו, אלא ח' ימים - תוס'. ולפי שיטת הראשונים לעיל שבסוכה של מצוה יש ז' ימים נוספים לל' יום, אפשר לומר שז' בדוקא - תורת חיים ופני שלמה. 135. ואין לומר שלא מחה עד ל' יום משום שסבר שעשה את זה לצלל לכמה ימים, וכשם שאינו מוחה בסוכה העשויה לצלל - שכן בסוכה לצלל מלכתחילה הבעלים סבל על דעת צלל לל' יום, אך בסוכה למצוה שסבל מלכתחילה על דעת ז' ימים, אין דרך לסבול שוב עד סוף ל' יום. ועוד שבסוכה למצוה כיון שדרך בני אדם לסתרה מיד לאחר סוכתו, לא מוחל אדם יותר - רבנו יונה. 136. אין

להקשות שהרי מבואר בסוגיה לקמן שבין גג לגג אין היזק ראייה - שכאן מדובר דוקא בשני צידי רשות הרבים או בשני צידי רשות היחיד וכדלהלן, שאין האחד מרגיש בעליית חבירו לגגו כדי להיזהר ממנו, אבל בב' גגות סמוכים זה לזה יודע כל אחד להיזהר מחבירו כשעולה - תוס'. 137. ואף על פי שרשות הרבים רחבה לפחות ט"ז אמות, היזק ראייה אין לו שיעור - רשב"א. 138. ואם לא מסכימים ביניהם איזה צד יבנה כל אחד, יפילו גורל - טוש"ע קנט, ב-ג. 139. ולא הטריחום לגדור יותר עד שלא יהיו יכולים לראות זה לזה בשום ענין, כי אי אפשר לחייב כל אחד מהם לבנות כותל שלם - רבינו יונה ור"ן. ועוד שאינו יכול לראות אלא על ידי עקימת הראש שיעמדם על שפת הגג, ולזה מתיירא שמא יפול ולא ידחוק עצמו להביט - שיטמ"ק בראש הרמב"ז. אמנם לשון הרמב"ם והשו"ע משמע שצריך להעדיף כל כך עד שכבר לא יוכלו לראות זה את זה. 140. אף על פי שיכול לעשות דברי הצנע בסמוך לחצי המעקה בגגו, חייבוהו להעדיף, ומוכח שאפילו כשיש לאדם מקום בחצירו להצנע, יכול לכפות חבירו להשתתף עמו בכותל משום היזק ראייה - מרדכי תעא. 141. משום שהאור מועט והוא במקום גבוה - יד רמה (ס). 142. אף שאסור להם לעשות כן ולא נחשדו על כך, אך חוששים שיעיינו לצרם למעלה ואז יראוהו - דרישה קנט, א. 143. אף שאינך מתכוון לכך - מאירי. 144. כיון שטוען לו שאם לא קידמת אותי הייתי עושה כולו בגני, אבל לחצאי אני רוצה לעשות, כיון שזאת טירחה להביא פועלים בשביל דבר מועט - תוס' ברש"י. ואף יכול לטעון שהיה חסד בזה את ההעדפה של שניהם כל אחד על החצי - תוס'. 145. ואף שיכול לעשות בהוצא ודפנא, אך באמת רוצה לבנות בכותל שלא יצטרך כל יום להקימו - רא"ש. ואינו יכול לטעון איני רוצה לבנות כותל על גני משום שמעט מתשמישי גני, כיון שבין כה חייב לשים מעקה י' טפחים משום מצות 'ועשית מעקה לגגך' - רבינו יונה. 146. כיון שהשימוש לשניהם אינו קבוע, יכולים להיזהר זה מפני זה שלא יראום בתשמישיהם - רבינו גרשום. 147. ובזה גם בעל החצר צריך לסייעו, שאף הוא זקוק למחיצת נתפס כגנוב - רשב"א א"טור קס. אך הב"י שם כתב בעד דעת הרמב"ם שלדעת רב נחמן שגודר רק י' טפחים, אין בעל החצר צריך להשתתף כלל. 148. בגמרא כתוב שיעור שלא ידקדק גנדי ויכנס בבת אחת, והיינו ג' טפחים, ראה עירובין טז, א. 149. רש"י כאן, ורש"י בע"ז ע, ב פירש 'אני מכוון למדת בנין שאני רוצה למדוד, לכך הושטתי את ידי'. 150. וכמבואר לעיל ב, ב שבעל הגג אינו משתמש בקביעות ויכול להיזהר שלא יראנו בעל החצר - רש"י. 151. ואם כן קשה, שלא גרע מגג לגג דלעיל שאמר רב נחמן שצריכים על כל פנים מחיצה עשרה - רבינו גרשום. 152. ובעל החצר משתתף עמו בזה - רבינו יונה. 153. יש אומרים שהתחתון בונה כנגדו רק חצי עובי כותל כגון גויל ג' טפחים, ואז מקרקע עליו ומעלה בונים שניהם ביחד עובי שלם כגון גויל י' טפחים - שיטמ"ק בשם הרמב"ד. ועיין רבינו גרשום, רבינו יונה, רמב"ן, רשב"א וריטב"א לפירושים נוספים. 154. התוס' הקשו מדוע חייב התחתון להשתתף עד גובה ד' אמות מקרקע העליון, והרי אינו צריך לבנות מגובה ד' אמות מקרקעו הוא. ותירצו שמדובר שחצר התחתון משופעת ואינה נמוכה מחצר העליון אלא בצד חיבורם, אך משם הולך פועלה עד שהוא גבוהה חצר חבירו וגם ויחסי וראהו. עוד תירצו שכשהעליון עומד

כשבבל הטרקלין שילם לבעל הגינה את ההפרש. והשיבו ששילם רק ההפרש של דמי הבנין וקורות ורהיטי הגג¹⁷⁷, אך לא את מעלת אויר הטרקלין¹⁷⁸. ויש להקשות שיאמר בעל הטרקלין לא על מנת כן שילמתי על טרקלין. וישב רב שימי בר אשי שאינו יכול לטעון כן, לפי שעדיין שם טרקלין עליו. וכפי ששינוי שהאומר לחבירו בית כור עפר, פרדס או כרם או מוכר לך, ונמצא שאינו אלא חצי כור, שאין בו רמונים או שאין בו גפנים - הרי זה מכור, מפני שהתכוון למקום ששמו 'בית כור'¹⁷⁹, 'פרדס' או 'כרם' ובתנאי שאכן כך נקרא בפי האנשים. ויש להקשות שיכול בעל הטרקלין לטעון לקחתי טרקלין על מנת לגור בו כשם שאבינו היה גר. וישבו מר ינוקא ומר קשישא¹⁸⁰ בני רב חסדא לרב אשי, שבני נהרדעא אינם סוברים סברא זו, ורב חמא הוא מנהרדעא. שכן אמר רב נחמן בשם שמואל (שמנהרדעא הוא¹⁸¹), שהאחים שחלקו שדה, בתים או חצר ועליה של אביהם - אין אחד יכול לטעון שרוצה דרך בשדה¹⁸², או שלא יבנה כותל מול חלונות ביתו¹⁸³, או שרוצה לשים סולם בחצר¹⁸⁴, או להטות את אמת המים בשדה אחיו¹⁸⁵ כשם שאביהם היה עושה כל הדברים הללו. והיה זהו בהן שהלכות קבועות הן - כהלכה למשה מסיני, וכך ההלכה¹⁸⁶. ורב אמר שהאח יכול לטעון כן בירושת אביו¹⁸⁷. הרי שבני נהרדעא אינם סוברים את הטענה לקחתי על מנת לגור כפי שאבינו היה גר.

ד'. מעשה ביתומים שהיה להם שטר חוב מאביהם, והוציא הלוה שובר שפרע את החוב. ופסק רב חמא שלא גובים בשטר, אך גם לא קורעים אותו - שמה כשיגדלו היתומים ויכולו להביא ראיה לערער את השובר¹⁸⁸. ושאל רב אחא בריה דרבא את רבינא, מה ההלכה בד' מקרים אלו - והשיבו שבכל המקרים הלכה כרב חמא, חוץ מהמקרה האחרון - שכיון שעדים חתומים על השובר אין חוששים שחתמו בשקר¹⁸⁹. ומר זוטרא בריה דרב מרי אמר שגם בזה הלכה כרב חמא, משום שאם באמת היה השובר אמיתי, היה ללוה להוציאו בחיי האב, וממה שלא עשה כן מוכח שזייו¹⁹⁰.

משנה ד' - א'. כופים את בן החצר¹⁹¹ להשתתף בבניית בית שער¹⁹², ובבניית דלת לשער לחצר¹⁹³. ולרבן שמעון בן גמליאל רק בחצירות הסמוכות לרשות הרבים¹⁹⁴. ויש להקשות שמשמע שבת שער הוא דבר טוב, והלא מעשה היה בחסיד אחד שהיה רגיל אליהו הנביא לדבר עמו, ומשעשה בית שער לחצירו יותר לא דיבר עמו כיון שאין קול העניים נשמע. ויש ליישב - ששם היה הבית שער בתוך החצר, ששער החצר נעול, והעני צועק, ובית השער מפסיק הקול, ובמשנה מדובר כשנעשה מחוץ לחצר, שאז נכנס העני לתוך הבית שער, ומגיע לפתח החצר וקולו נשמע. ובאופן אחר ששם עשה בית שער עם דלת, ובמשנה מדובר בלי דלת. ובאופן אחר ששם מדובר כשאין לו מנעול וכאן מדובר כשיש לו מנעול והמפתח בתוכו¹⁹⁵. ובאופן אחר ששם מדובר כשהמנעול מצוי מבפנים, ואין העני יכול לפתוח, ובמשנה מדובר כשהמנעול מבחוץ, ויכול לפתחו. ובברייתא אמר רשב"ג שרק חצר הסמוכה

ככפיה. ואמר התחתון לעליון נבנה את הבית מחדש יחדיו¹⁵⁵, והשיבו איני צריך לכך¹⁵⁶, ואמר לו התחתון אבנהו לבד, והשיבו אין לי מקום לגור בינתיים, ואמר לו אני אשכור לך מקום לגור, והשיבו¹⁵⁷ איני רוצה לטרוח לפנות את ביתי¹⁵⁸, אלא תכוף קומתך עד כריסך וכך תכנס ותצא¹⁵⁹. ופסק רב חמא שהדין עם העליון, וזהו דוקא כשלא הגיעה התקרה למטה מ' טפחים, אך למטה מכך יכול התחתון לומר שלמטה מ' טפחים הוא רשותי, ועליך להשתתף עמי¹⁶⁰ בבניה כיון שנכנסת לרשותי. וכשלא התנו בשעת החלוקה שכשיטבעו הכתלים יבנוהו שניהם¹⁶¹. ואם התנו - אמרו חכמים לפני רבה בשם מר זוטרא בריה דרב נחמן שאמר בשם רב נחמן, ששיעור טביעת הכתלים הוא כפי ששינוי לקמ¹⁶², שגובהו של הבנין צריך להיות כחצי ארכו וכחצי רחבו יחדיו. ואמר רבה לחכמים האם לא אמרתי לכם שלא תיתלו ברב נחמן כדים ריקים¹⁶³ (דברים שאינם נכונים), אלא כך אמר רב נחמן - שהשיעור הוא כמו שגרים אנשים. ומבאר רב הונא בריה דרב יהושע ששיעורו גובה שאפשר להכניס לתוכו חבילות קנים ארוכים¹⁶⁴ שנושאים אנשי העיר מחוזה על גבם, ולסובבן לכל הצדדים.

ב'. מעשה באדם שבנה כותל אחורי חלונות חבירו בתוך ד' אמות, אמר לו בעל החלונות אתה מאפיל על חלונותי, ויש לי חזקה לפניך¹⁶⁵. והשיבו אסתום לך חלונות אלו ואפתח לך חדשים גבוהים מכותלי. ואמר לו בעל החלונות יורעו כתלי ביתי מחמת הדפיקות של פתיחת החלונות החדשים¹⁶⁶, והשיבו אבנה מחדש את הקיר מלמעלה עד מקום החלונות. ואמר לו שקיר ישן מלמטה וחדש מלמעלה אינו עומד, והשיבו אבנה מחדש את הקיר כולו. ואמר לו קיר אחד חדש בבית ששאר קירותיו ישנים אינו עומד, והשיבו אבנה מחדש את כל ביתך. ואמר לו אין לי מקום אחר לגור בינתיים, והשיבו אשכור לך מקום, ואמר לו איני רוצה לטרוח לפנות את ביתי. ופסק רב חמא שהדין עם בעל החלונות. ויש לבאר שהמקרה השני¹⁶⁷ משמיענו שאף שמשמש בבית זה רק לאצור בו תבן ועצים¹⁶⁸, בכל זאת יכול לטעון שקשה לו הטיחה להעבירם¹⁶⁹.

ג'. מעשה בב' אחים שחלקו ירושת אביהם, אחד לקח טרקלין¹⁷⁰ ואחד לקח את הגינה המאירה לתוכו, והלך בעל הגינה ובנה כותל סמוך לפתח הטרקלין בלא הפסק ד' אמות¹⁷¹. אמר לו בעל הטרקלין אתה מחשיך לי, והשיבו בעל הגינה בשטחי אני בונה¹⁷². ופסק רב חמא שהדין עם בעל הגינה¹⁷³. והקשה רבינא לרב אשי, ששינוי בברייתא שב' אחין שחלקו רכוש אביהם, אחד נטל שדה כרם ואחד נטל שדה תבואה, יש לבעל הכרם ליטול ד' אמות בשדה התבואה של אחיו¹⁷⁴, כדי שיוכל להסתובב עם המחרישה¹⁷⁵ כשמגיע לקצה כרמו, שעל מנת כן חלקו הרכוש - ואם כן גם כאן נאמר שחילקו הרכוש על מנת שיהיה לו אור לטרקלין¹⁷⁶. והשיבו ששם שילם בעל הכרם לבעל התבואה על מה שלקח כרם ששוה יותר משדה תבואה, ולכן צריך לקבל כרם מושלם. ושאלו הרי גם לגבי טרקלין וגינה ודאי מדובר

לגמרי ולא יכול היה לראותו. 174. לא שיהיו שלו, אלא שמשועבדים לו בשעת חרישתו - ריטב"א. 175. כשיעור צמד בקר וכליו - רבנו גרשום. 176. רבינו גרשום. 177. רש"י לעיל ג, ב. 178. רבינו גרשום. 179. ובתנאי שהקונה ידע לפני כן שיש לו קרקע ששמה בית כור שאם לא כן הרי זה מקח טעות - תוס'. 180. לרב חסדא היו שני בנים ששם מר', הגדול נקרא מר' ינוקא' כי נולד בצעירותו של רב חסדא, והקטן נקרא מר' קשישא' כי נולד בזקנותו - תוס'. אך עיין ברש"י כתובות פט, ב. 181. רש"י ותוס', ורבינו גרשום ושיטמ"ק הנה בשם רבינו ברוך כתבו שגם רב נחמן היה מנהרדעא. 182. משום שמוכר מוכר בעין יפה, ולא משייר לעצמו כלום, וכך האחים שצולקים הם כמוכרים וכל אחד נתן לחבירו בעין יפה ולא משייר לעצמו כלום - תוס'. 183. רש"י. והתוס' לעיל ז, א פירשו שרואה מן החלון לשדותיו. ולענין היזק ראייה אינו יכול לומר לו שתום חלונותיך שיש בהם היזק ראייה, משום שבשעה שחלקו לא חלקו על דעת שייצטרך לסלק חלונו - רמב"ן. 184. רש"י. והתוס' הקשו על דבריו שזה בכלל דרך שאין להם זה על זה, ולכן פירשו שאח אחד קיבל חצר ועליה רוצה להשעין סולם על בית שקיבל אחיו. שאינו יכול משום שמרועע בכך את כותל הבית - רמב"ן. 185. ודוקא כשל היה אמת המים קבועה, אבל אם היה אביהם אמת המים קבועה יש להם אמת המים זה על זה - רמב"ן. 186. משום שמוכר מוכר בעין יפה, ולא משייר לעצמו דברים הצריכים לו - רשב"ם שם. 188. רש"י כתב שהעדים עדי שקר, והנמוק"ק כתב שהשטר מזויף. 189. רבינו גרשום. 190. ואפילו הגיע זמן השטר רק אחרי מיתת אביהם, כיון שהיה על הלוה לתובעו לב"ד שיקרע את השטר - רא"ש בשם רבנו יוסף. ודעת הרמ"ה שדוקא שכתבעו בשטר בחייו וזה לא הוציא אז את השובר. ואפילו השובר מקיים חוששים שהוא מזויף - עליות דרבנו יונה. 191. החיובים אלו מדין מנהג המדינה, וגמר ומקנה עצמו למנהגים המחייבים אותו - מרדכי תפא בשם רבינו יוסף טוב עלם. 192. מקום לשומר שירחיק את בני רשות הרבים מלהציץ בחצר - רש"י. 193. שאף שיש שומר צריך דלת לשמירה בלילה - תפארת ישראל (יכן לד). 194. אבל מודה רשב"ג שכופים אותו להשתתף בבניית הדלת - תוס' לעיל ב, ב. 195. רש"י, אולם לפי התוס' מדובר במנעול שאין המפתח בתוכו (חתם סופר), ולשיטתם מנתאר שכאשר יש לו פותחת הוא חסרון ואילו כאשר אין לו פותחת הוא מעלה, וכן כתב הרשב"א.

אז התחתון רואהו. 155. ויש מפרשים שהתקרה עצמה שקעה לתוך דירת התחתון, והכתלים החיצונים נשארו על עומדם - רמב"ם שכנים ד, ו, טוש"ע קסד, ב, סמ"ע שם ה. 156. ואין להקשות שהעליון משתמש כעת באויר התחתון, משום שהבית משתעבד לעליה כל זמן שנשאר לתחתון כשיעור - רבינו יונה ונמוק"ק, ועיין במאירי. 157. אך אין העליון יכול לסרב מטעם 'שונא מתנות יחיה' כיון שבאמת אינו מקבל כלום, שהרי כבר יש לו בית. ועוד שהתחתון בונה לטובת עצמו ואינו דומה למתנת חנם - ריטב"א ורמ"ה. 158. רבינו גרשום. ומשמע שדוקא במקרה שיש לו טורח, אבל אם אין טורח בכלל, ואינו רוצה לפנות, כופהו - רמב"ם שכנים ז, ת, רמ"ה סז, רבינו יונה. ועיקר הענין שהוא דין כשאין לו טורח - ריטב"א. 159. שכן מילך גרם - רבינו גרשום. 160. והתחתון והעליון משתתפים שוה בשוה בבניה החדשה - רמב"ן, רבינו יונה, רשב"א ורא"ש. 161. החידוש הוא כדברי הגמרא בסמוך מהו השיעור כשהתנו - רמב"ן ורבינו יונה. 162. צח, ב. לגבי אדם שקיבל עליו לבנות לחבירו בית, ולא סיכמו מה גובהו, צריך לעשות גובהו שוה לחצי אורכו וחצי רוחבו, שכמו ההיכל בבית המקדש שהיה ארכו ארבעים ורחבו עשרים לכן עשו גובהו שלשים - רש"י. 163. רש"י (ע"ז לו, ב), חולין ג, א. 164. רש"י. והרמב"ם שכנים ד, ז והמאירי כתבו 'בינונית' והריטב"א כתב שהגמרא נקטה כפי גילתות אותו ומה. ועיקר הענין שיוכל לטלטל כל כליו בכל ביתו בריות. 165. רבינו גרשום. 166. הגמרא לא אומרת שיענה לו שאינו רוצה חלונות גבוהים מדי, שהרי מסקנת הגמרא שמדובר כאן בבית אוצר תבן ועצים - רבינו יונה, ועיין בדבריו לתירוץ נוסף. 167. אמנם יש חידוש במקרה הראשון שאם שקעה התקרה למטה מ' טפחים יש לתחתון טענה. ובמקרה השני הטענה שקיר ישן לא נדבק עם קיר חדש, בכל זאת אין הם חידושים שבשילם יש לכפול המקרים - תוס'. 168. ויש להוכיח מגוף לשון הגמרא שמדובר בתבן ועצים, ממה שלא אמר 'לא טרחנא' עד שהציע לו לסתור כל הכתלים, משמע שיכול להשתמש עדיין בבנין כל שלא ייסתר כולו - אהל משה. 169. רש"י. וראה רבינו ור"ף. 170. רש"י. והתוס' הביאו פירוש הערוך שפירש מערה, ודחו ופירשו שהיא אכסדרה שיש בה אורה גדולה, שפרוצה ברוח אחת. 171. מאירי. 172. ואין לך חזקה ג' שנים על האורה שהרי כעת חלקנו - רש"י. 173. הקשו התוס' היאך יכול להאפיל עליו שלא יהיה לו בטרקלין אור כלל. ופירשו שמהאכסדרה הזו היה עומד ורואה את שדותיו דרך הגינה, והכותל דין המעיט לו מעט האור אבל הותרו שדותיו

למרמא עליהם' - לא ישלוט עליהם אדם ליגבות מהם²¹³, ואמר רב יהודה ש'מנדה' זו מנת המלך (מיסים), 'בלו' זו מס גולגולת, 'הלך' זו ארנונא - מס תבואות ובהמות²¹⁴. ומעשה שרב פפא הטיל על יתומים להשתתף בהוצאות חפירת באר לשתיה²¹⁵, ושאלו רב שישיא בריה דרב אידי שהרי יש לחוש שלא ימצאו מים בבאר, ונמצאת מוציא מהם ממון לחינם והם לאו בני מחילה, והשיבו שאם לא ימצאו מים יחזיר להם את הכסף.

אומר רב יהודה שעל כל בני העיר להשתתף בהוצאת דלתות שערי חומת העיר, ואפילו יתומים, אך לא תלמידי חכמים שכן אינם זקוקים לשמירה, אולם גובים מהם לחפירת בור מים, אך אין יוצאים לחפור את הבור בעצמם²¹⁶ משום שגנאי הוא להם. מעשה שרבי פתח אוצרות מזון בשני בצורת ואמר יכנסו אלו הלומדים פסוקים, משנה, גמרא, הלכה (ברייתות²¹⁷) או הגדה, אבל לא עמי הארץ מפני שהפורענות באה בגללם²¹⁸. ונדחק ר' יונתן בן עמרם ונכנס, ושאלו רבי האם קרית או שנית, והשיבו - לאו, אך פרנסני כמו הכלב והעורב שהקב"ה זן אותם ברחמי²¹⁹, ואכן פירנסו. ולאחר שיצא הצטער רבי ואמר אוי לי שנתתי מפתי לעם הארץ²²⁰, ואמר לו רבן שמעון בר רבי שמא אותו אדם יונתן בן עמרם תלמידך הוא, שאינו רוצה ליהנות מכבוד תורה מימיו, ומשנתברר שאכן כך הוא אמר רבי יכנסו הכל. ויש לבאר שרבי לשיטתו שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. וכמעשה שהטיל המלך על בני טבריה להביא כסף עבור עטרה למלך²²¹, ובאו עמי הארץ לפני רבי ואמרו לו שישתתפו בזה גם החכמים - וסירב. אמרו לו עמי הארץ שיברחו מהעיר²²², והשיבו - תברחו²²³, וברחו מחציתם. והפחיתה המלכות מחצית מהסכום²²⁴, ובאו הנותרים לפני רבי ואמרו לו שישתתפו עמם החכמים, וסירב - וברחו כולם, לבד מאותו כובס, והטילה עליו המלכות את הסכום כולו וברח אף הוא, וזיתר המלך על החיוב כולו - ואמר רבי לעם, ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ.

עוד במשנה - שהדר בעיר י"ב חודש חייב להשתתף בתשלום ככל אנשי העיר, ואם קנה²²⁵ בה דירה, נעשה מיד כאנשי העיר. ויש להקשות מדשינו ששיירה של חמרים וגמלים שלנה בעיר הנדחת ועבדו גם הם ע"ז - הם חייבים סקילה וממונם ניצל כדין יחידים, ואם שהו בעיר ל' יום, דינם כיושבי העיר שהם בסיף וממונם אבד - הרי שב' יום נחשבים כיושבי העיר. ומיישב רבא שכדי להיחשב בני העיר צריך ל"ב חדש, אך כדי להיחשב יושבי העיר די בל' יום, ולגבי עיר הנדחת כתוב 'הכה תכה את כל יושבי העיר ההיא'. וכן שנינו בברייתא שהמודר הנאה מאנשי העיר, אסור ליהנות מכל אדם ששהה בעיר י"ב חדש, והמודר הנאה מיושבי העיר, אסור ליהנות מכל אדם ששהה בעיר ל' יום. ויש להקשות מדשינו שהגר בעיר - א' ל' יום מתחייב כשאר בני העיר לתמחוי. ב' ג' חדשים מתחייב לקופה של צדקה. ג' ו' חדשים מתחייב לכסות עניי העיר. ד' ט' חדשים מתחייב לקבורת עניי העיר. ה' י"ב חדשים מתחייב לפסי העיר (לקרשי עץ לחיזוק שערי העיר)²²⁶ - הרי שיש דברים שנחשב לגביהם מבני העיר גם קודם ל"ב חודש²²⁷. ומיישב ר' אסי בשם ר' יוחנן, שכוונת משנתנו רק לענין פסי העיר²²⁸. ואומר ר' אסי בשם ר' יוחנן שאפילו יתומים חייבים לשלם לפסי העיר, אבל לא תלמידי

לרשות הרבים¹⁹⁶ ראוייה לבית שער, משום שבני רשות הרבים יכולים לראות לתוכה. אך שאינה סמוכה¹⁹⁷ לא, משום שאין בני רשות הרבים יכולים לראות לתוכה. ויש לבאר שסברת חכמים שגם בחצר שאינה סמוכה לרשות הרבים, פעמים שבני רשות הרבים נדחקים ונכנסים למבוי ומשם יראו לחצר הפנימית. ב'. כופים את בן העיר להשתתף לבנות לעיר חומה ודלתים ובריה. ולרשב"ג רק בסמוכות לגבול הגוים. ובברייתא שלרשב"ג רק עיר הסמוכה לגבול ישראל ראוייה לחומה כדי שלא יכנסו אליה גייסות האויב¹⁹⁸, ולחכמים גם עיר שאינה סמוכה לספר צריכה חומה, משום שלפעמים מזדמנים לשם גייסות. ושאל ר' אלעזר את ר' יוחנן, כשגובים תשלום לחומת העיר¹⁹⁹, האם כל אדם נותן סכום שוה, או לפי עושרו²⁰⁰. והשיבו שגובים לפי עושרו²⁰¹, ואמר לו - אלעזר בני²⁰² קבע כך להלכה²⁰³ ותדון כך ולא תזוז ממנה. ויש אומרים ששאלו כשגובים תשלום לחומה, האם הקרוב לחומה משלם יותר²⁰⁴, או רק לפי עושרו. והשיבו שגם²⁰⁵ לפי קירוב הבתים לחומה, ואמר לו - אלעזר בני קבע כך להלכה וכו'.

מעשה שר' יהודה נשיאה חייב תלמידי חכמים בהוצאת בניית חומת העיר, ואמר לו ריש לקיש שתלמידי חכמים פטורים משום שתורתם ומעשיהם הטובים שומרים עליהם²⁰⁶, שנאמר 'אספרם מחול ירבון' - והנה אין לומר שהכוונה שמספר הצדיקים מרובה מהחול, שהרי נאמר על כל ישראל שהם 'כחול אשר על שפת הים', אלא כוונת הפסוק - אספור את מעשיהם הטובים של הצדיקים, והם רבים מחול הים. ואם כן קל וחומר הוא - ומה חול מגן על הים כחומה, מעשיהם של הצדיקים שמרובים כל שכן שמגינים עליהם²⁰⁷. וכשבא ריש לקיש לפני ר' יוחנן אמר לו מדוע לא הבאת לו ראייה מהפסוק 'אני חומה' - זו התורה שמגינה על לומדיה כחומה²⁰⁸, 'ושדי כמגדלות' - אלו תלמידי חכמים שלומדים זה מזה כתינוק שיונק משדי אמו²⁰⁹. וריש לקיש סבר לדרוש פסוק זה על כל ישראל, וכפי שדרש רבא 'אני חומה' - זו כנסת ישראל שגודרת עצמה כחומה מלהיטמע בין הגוים, 'ושדי כמגדלות' אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות השומרים על העם כמגדלים.

יתר דיני המשנה יובאו לקמן במקום בו מבוארים בגמרא.

דף ח'

מעשה שרב נחמן בר רב חסדא²¹⁰ הטיל על התלמידי חכמים להשתתף במס גולגולת. ואמר לו רב נחמן בר יצחק, שעבר בכך על איסור - א'. מהתורה - שנאמר 'אף חבב עמים כל קדושי בידך', ודורשים שאמר משה לפני הקב"ה, שאפילו בשעה שאתה מחבב עמים ומשליטם על בניך, כל קדושי של ישראל העוסקים בתורה, יהיו מסורים בידך ותשמרם. וממשיך הפסוק 'הם תכו לרגלך' - ושנה רב יוסף שאלו תלמידי חכמים שמכתתים רגליהם מעיר לעיר וממדינה למדינה כדי ללמוד תורה²¹¹, 'שא מדברתיך' - כדי לישא וליתן בדרותיו של הקב"ה. ב'. מדברי נביאים - שנאמר 'כי יתנו בגוים עתה אקבצם ויחלו מעט ממשא מלך ושרים' - ופירש עולא ש'תנו' מלשון שיונו²¹² - כלומר שאם עם ישראל יהיו שונים ועוסקים בתורה כשיגלו בין העמים, בקרוב אקבצם מהגלות, ואף אם רק מעט מהם ילמדו, המעט הזה יהיו בטלים מלשאת משא מלך ושרים. ג'. מהכתובים - שנאמר 'מנדה בלו והלך לא שליט

פירש חפירה גדולה כדי שיכנסו שם מים רבים עבור השקיית השדות על ידי דליה והמשכת אמות המים. 216. ויש מן הראשונים שסברו שמכל מקום עליהם לשאת בהוצאות, אולם דעת הריטב"א שפטורים לגמרי. 217. רבינו גרשום. והרשב"א פירש שהכוונה לאותם שונים הלכות פסוקות. 218. וכן שנינו בברכות לג, א שמי שאין בו דעה אסור לרחם עליו, וכל זה כאשר לא יגועו ברעב, אלא ימצאו סיפוקם בעיר אחרת וכדו' - ריטב"א. והמהרש"א ביאר שכיון שעמי הארץ אינם מצערים את עצמם עם הציבור בשני רעבון, רצה רבי לצערם. 219. שהכלב מזונותיו מועטים, ולכן חס עליו הקב"ה ועשה את טבעו ששוהה המאכל בקרבו ג' ימים. והעורב אכזרי על בניו וכשהם קטנים אינו רוצה לכלכלם והקב"ה מזמין להם יתושים מתוך צוואתו וניזונים מהם - רש"י. והמהרש"א פירש שהרי בתבינה נאסר לשמש מטעם שהיה העולם שרוי בעצב, אך הכלב והעורב שימשו מטעם ובלל זאת ריחם עליהם נח ופירנסם. 220. בעיני יעקב ביאר שהתחרט שלא נתן לו פת גרועה כמו לכלב ולעורב. ובבן יהוידע פירש שהתחרט על כך שנתן לו את הפת והלך עמה לביתו ועתה יאכלנה בלא ברכה ונטילת ידים, ועיין עוד בנצ"ב. 221. בערוך פירש שנגנב נור המלך, ואמר המלך, שהואיל ופשעו היהודים בשמירת העיר ישלמו את דמי הנזר. 222. כיון שאין ביכולתם לשלם את דמי כל העטרה - רבינו גרשום. 223. מדינא נאסר על אדם לעשות כן, לברוח ולפטור עצמו ממה שהטיל עליו המלך באופן שהדבר יושלם על אחרים, אולם כיון שהיו עמי הארץ רצה רבי להיפטר מהם - ריטב"א. 224. והמדרכי הביא בשם ר"ת שהטילה המלכות את מלוא הסכום על מחצית עמי הארץ הנותרים, אך עיין בתורת חיים. 225. דוקא קנה שטרך בזה, אבל יורש או שנתנו לו במתנה אין כאן גילוי דעת שנחשב לאנשי העיר מיד - ריטב"א. 226. הערוך (ערך פס). והמהרש"ל הביא פירוש נוסף בקעות שסביב החומה. 227. רבינו גרשום. 228. לאו דוקא לפסי העיר, אלא לכל הדומים לו, כמיסים וארנוניות, והגמרא נקטה פסי העיר משום שמוחר

196. חצרות שבזמנם היו פתוחות למבוי, והמבוי היה פתוח לרשות הרבים. מבוי מפולש הוא פתוח לשני רשות הרבים משני צדדיו, ומבוי שאינו מפולש פתוח לרשות הרבים רק בצד אחד - על פי רבנו גרשום. 197. שהיא פנימית במבוי שאינו מפולש - רבינו גרשום. 198. רבינו גרשום. 199. רש"י. ומשמע שלכחול היזק ראייה גובים לפי בעלי בתים. אך הריטב"א בשם ר"י מיגאש ור"ח כתבו שגובים גם לפי ממון. 200. לפי כמות המטלטלין שיש לכל אחד, כי את זה באים הגייס לקחת, אבל לא לפי קרקעות שיד לו, כי זה הגייס לא מחשב, והכל לפי הענין, שאם באו גייסות בשעת מלחמה ללכוד העיר ולהורסה או לשורפה, גובים לפי הכל - רשב"א. 201. משום שהגייסות באים לתבוע כסף. אבל אם באים להרוג, גובים אף לפי נפשות ותוס'. 202. משום שהיה תלמיד מובהק - יד מלאכי (תרסד). 203. רבינו גרשום. 204. זה רק בשעה שיש שלום ויש אימת מלכות ואין חוששים אלא למי שבא בדרך או באקראי, אבל בזמן שיש מלחמה בעולם והמלכים מתגרים זה בזה, אין סבא לדון לפי קירוב בתים, שהרי כושבים כל העיר - המאירי ושיטמ"ק הנר בשם ר"י מיגאש. 205. תוס', כלומר שעשירים הקרובים לחומה משלמים הכי הרבה, אחריהם עשירים הרחוקים, אחרים עניים הקרובים, והסכום הקטן ביותר משלמים עניים הרחוקים. 206. רבינו גרשום. 207. והצרות מהרשעים דמות למים, כמו שנאמר 'בקום עלינו אדם... אזי המים שפטונו' - מהרש"א. 208. רבינו גרשום. 209. רבינו גרשום. ורש"י בפסחים פז, א פירש שהתלמידי חכמים מגינים על הדור כמגדלים השומרים על העיר. 210. גרסת ה"ח 'רב חנן בר רב חסדא'. 211. ולכן מצד הדיון הם פטורים ממש, כיון שאינם י"ב חודש במקום אחד ואין דינם כאנשי אותה העיר לגבי זה - מהרש"א. 212. כמו ש'ושנתם' מתרגם התרגום 'ותתנינון' - רש"י. 213. וכמו כן אין להטיל מס על לומדי התורה - תוס'. 214. תוס' הביאו בשם ר"ח שהלך הוא ארוחת דורות לחיל העובר ממקום למקום, ומלשון 'ויבאו הלק לאיש העשיר' - שמואל ב, יב. 215. ורבינו גרשום